

Gabi Čačinovič Vogrinčič

SOCIALNO DELO Z DRUŽINAMI

RAZVOJ DOKTRINE

UVOD

Socialno delo z družinami je bilo vedno pomembno področje socialnega dela. Z D. A. Luepnitz (1988) bi lahko rekli, da se je pomoč družinam začela kot socialno delo. Še več. Prav socialno delo z družinami je pomembno prispevalo k razvoju znanja o družini in znanja o pomoči, o tem, kako pomagati. V socialnem delu smo potrebovali posebna znanja, kako deluje družina, in znanja, kako pomagati tej skupnosti ali posamezniku v njej.

Tudi iz skrbno zbranih podatkov Nine Mešl (2005) o začetkih socialnega dela na celjskem območju od 1945 do 1962 lahko razberemo, da je bila glavna vsebina dela takrat pomoč družinam, ki so jo izvajali okrajni, občinski in krajevni ljudski odbori oziroma svet za splošno varstvo, svet za varstvo matere in otroka in svet za varstvo družine. Tudi zapisnik o ustanovitvi Društva socialnih delavcev Slovenije iz leta 1957 postavlja v središče pomoč družini. Zato je zanimivo vprašanje, kaj je bila značilnost socialnodelovne pomoči družinam. Zanimalo me je, s kakšnimi znanji o družini in o pomoči družinam je študij opremil socialne delavke in delavce in kaj je v teorijo socialnega dela z družinami prispevala praksa. Če se ozremo na O'Hanlonovo (1993) kratko razlago razvoja konceptov pomoči, se je pomoč nedvomno definirala v prvem in drugem »valu«. V kontekstu družbenih norm in vrednot se je zdelo jasno, kaj je patološko, kaj so problemi, kaj so rešitve.

Pokaže se, da se psihološka znanja o družini v programu izobraževanja pojavijo v osemdesetih, in to pred začetkom razvoja metodoloških znanj za delo z družinami. Zanimivo je tudi, da je moralo socialno delo prej razvijati družinskopsihološka znanja kot druge stroke, ker smo jih v praksi

potrebovali. Hkrati s tem sem v osemdesetih letih tudi postavila takrat droben izbirni predmet »socialno delo z družino«, kar je bil prvi poskus, da postavimo doktrino takega dela. Delo s posameznikom in delo s skupino, kot smo govorili v jeziku stroke, je potrebovalo nujno dopolnilo znanja za sodelovanje z družinami.

V začetku devetdesetih let se v Sloveniji prvič začne izobraževanje družinskih terapevtov. Mnogi socialni delavci in delavke so pridobili dodatna znanja za delo z družinami v socialnem delu, in tako se je tudi tu znova postavilo vprašanje metod dela in posebnosti pomoči in podpore družinam v socialnem delu.

Katja Vodopivec (1959) bi rekla: delali smo, a nismo zapisovali, kako. Nismo reflektirali stroke. Razumljivo, saj ni bilo dovolj znanja o družini in ni bilo dovolj znanja o konceptih in procesih pomoči v socialnem delu. A naša osrednja tema je sedanjost. Imamo danes znanje za posebno, socialnodelovno ravnanje v procesih pomoči in sodelovanja z družinami? Imamo metode, tehnike in veščine, ki zagotovijo prispevek, kakršnega socialno delo potrebuje? Smo razvili jezik socialnega dela, ki razloči, opiše, kako delamo, jezik, ki sporoča drugim strokam posebnosti socialnega dela z družinami, jezik, na katerega se lahko opremo, doktrino?

ELEMENTI RAZVIJAJOČE SE DOKTRINE SOCIALNEGA DELA Z DRUŽINAMI

Odgovor je pritrdilen. Razvili smo dva socialnodelovna koncepta, ki zagotavljata strokovno kompetentno delo. Koncept delovnega odnosa in koncept izvirnega delovnega načrta pomoči zagotavljata znanje za ravnanje, kot pravimo v socialnem delu. V razvijanju doktrine socialnega

dela z družinami moramo nadaljevati delo na pomembnih doktrinarnih nalogah: 1. v razvoju doktrine potrebujemo redefinicijo družine in spoštovanje samodefinitivne uporabnikov oziroma družin, 2. proces pomoči moramo vedno znova definirati tako, da zajame »dve ravni« (Čačinovič Vogrinčič 2005), »dva tira« (Matter 1999), »zunanjo in notranjo pomoč« (Constable, Lee 2004), 3. na socialnodelovni način moramo prenesti, prevesti, uporabiti nekatere elemente družinskih terapij, ki lahko resnično prispevajo k učinkovitemu socialnem delu z družinami, in 4. povezati moramo družine v socialne mreže v skupnosti.

Predmet socialnega dela z družinami je pomoč družini pri reševanju kompleksnih psihosocialnih problemov. Vzpostavljen delovni odnos zagotavlja instrumentalno definicijo problema in tako soustvarjanje rešitev, da se v procesu sodelovanja mobilizira moč same družine. Socialno delo z družino opišemo kot izvirni delovni projekt sodelovanja, ki ga soustvarimo na podlagi sporazumevanja, dogovarjanja in skupnega oblikovanja rešitev, da bi udeleženi v problemu postali udeleženi v rešitvi.

Socialno delo z družinami je pomembno področje socialnega dela. Reševanje mnogih problemov, s katerimi se srečujemo v službah socialnega dela, potrebuje udeležnost družin uporabnikov. Včasih potrebujemo sodelovanje družine kot vira podpore in krepitve moči, včasih moramo intervenirati, da bi obvarovali člana, ki ga družina ogroža, ali družino, ker jo ogroža član, in včasih so družine same v vlogi uporabnika, ker potrebujejo spremembe, ki jih člani sami brez pomoči ne morejo oblikovati. V procesu pomoči pri socialnem delu z družinami gre prav za raziskovanje dobrih izidov za vse udeležene v problemu. Delamo z družino in posameznikom. Cilj nikoli ni varovanje družine za vsako ceno, temveč odkrivanje boljših pogojev za življenje posameznika v družini ali zunaj nje oziroma za podporo družini, da se kot skupnost ohrani, preoblikuje ali razide. Mandat socialnega dela z družinami je več kot le posredovanje, da uporabniki dobijo, kar jim po zakonu in zapisanih konceptih pomoči pripada. Mandat je priskrbeti družini in oskrbeti družino (Lüssi 1991) in posameznike v njej, a ob tem vedno tudi raziskovati in soustvarjati potrebne spremembe, ki bi okrepile družino. Predmet socialnega dela ni zgolj dajanje pomoči, temveč pomoč pri reševanju kompleksnih socialnih problemov skupaj z njo.

V središču našega prizadevanja je vedno sodelovanje za krepitev moči družine. Družino moramo oskrbeti; naša naloga je posredovati, da dobi iz pravic, kar ji pripada. A naloga socialnega dela je veliko kompleksnejša; delovni odnos vzpostavlja pogoje za spreminjanje, ki ga družina potrebuje in v procesu sodelovanja odkriva.

Zato je vzpostavljanje delovnega odnosa tako pomembna in kompleksna naloga ter zahteva čas, da si lahko tako uporabniki kot socialni delavci naberejo dobre izkušnje sodelovanja. Vzpostavljanje delovnega odnosa je vedno filigransko, potrpežljivo delo. Ritualni dogovor o sodelovanju, ki vpelje delovni odnos, je zato tako pomemben, ker ubesedi strokovni koncept, ga podeli z družino. Koncept delovnega odnosa temelji na tem, da ga z družino sooblikujemo.

DVE RAVNI, DVA TIRA, ZUNANJE IN NOTRANJE NALOGE SOCIALNEGA DELA

Helen Matter (1999: 22) pravi, da so koncepti pomoči najprej le v glavah pomočnikov in ne učinkoviti, če ne pridejo do uporabnikov. Zato je znanje za ravnanje tako pomemben koncept v delovnem odnosu; spodbuja socialno delavko, da podeli način ravnanja, tako da skupaj z družino soustvari uspešno delo. V ritualu dogovora o sodelovanju pojasnimo tudi koncept sodelovanja, tako da je v »obeh glavah«. Le tako lahko delovni odnos postane skupen projekt.

Instrumentalna definicija problema, soustvarjanje rešitev in dogovarjanje o deležu posameznega družinskega člana so nove izkušnje za družino, izkušnje, ki lahko spreminjajo pravila skupnega življenja, posamezne vloge ali dosedanja strukturo moči. Soustvarjene rešitve zahtevajo spremembe v družini in pomembno je, da so te spremembe razvidne. Zato mora socialna delavka poznati zakonitosti družinske dinamike in imeti dovolj družinskopsiholoških znanj, da jih lahko uporabi v pogovoru z družino in v procesu sodelovanje prispeva k več razvidnosti.

Zato v delovnem odnosu z družino vzporedno vodimo dva procesa. Prvi proces je stabilizacija za instrumentalno definicijo problema in soustvarjanje dobrih izidov, tako da vzpostavimo izvirni delovni projekt pomoči. Drugi proces je proces raziskovanja, samoraziskovanja, soraziskovanja družine skupaj z družino. V procesu raziskovanja za dobre izide mora družina postati bolj razvidna.

Govor o pravilih, ciljnih, načinu odločanja ali vlogah prinaša nove izkušnje, nove poglede. Udeležnost v rešitvi vedno pomeni določene spremembe v vlogah. Raziskujemo povezanost, odvisnost, ubesedimo potrebe in pričakovanja. Socialna delavka mora v delovnih pogovorih znati ubesediti družinsko dinamiko in varovati razvidnost posameznega člana v sistemu. Pomembno je, da se v delovnem odnosu sliši posameznik, da hkrati raziskujemo sistem in posameznega člana ali podsistem.

Pogosto uporabljam formulacijo, da družino nagovarjamo na dveh ravneh. Prva je raven mobilizacije, raven dela. Na tej ravni vzpostavimo delovni odnos in soustvarimo izvirni delovni projekt pomoči. Na drugi ravni raziskujemo in definiramo spremembe v družinski skupini (v tem, kako družinski člani ravnajo drug z drugim), ki jih družina potrebuje, da bi lahko uspešno načrtovala rešitve, ki jih želi. Druga raven je raven družinske dinamike. Socialni delavec se odzove na to, kako člani družine ravnajo drug z drugim. Socialno delo je soustvarjanje sprememb, ki so v družini potrebne; to sodi v proces sodelovanja. Uspešno reševanje problemov zahteva v družini spremembe, ki omogočijo rešitev. Treba jih je raziskati, vzpostaviti, stabilizirati z dobrimi izkušnjami v procesu pomoči. To ne more biti ločeno delo terapevta, specialista; to je proces soustvarjanja rešitev.

Socialno delo z družino zahteva več razvidnosti (Čačinovič Vogrinčič 1998). »Instrumentalna definicija problema« pomeni raziskovanje potrebnih in možnih sprememb v družini in zato pogosto pomeni tudi redefinicijo družine in odnosov v njej glede na problem in rešitev. To je redefinicija, ki jo družina potrebuje v procesu reševanja problema in v povezavi z možnimi rešitvami. Virginia Satir (1995) bi rekla, da je to odkrivanje nove desetine družinske resničnosti, in to ni lahko. »Več istega«, spremembe prvega reda so lažje in se sprva zdijo dobre bližnjice. Vzpostavljamo dialoga, še posebej tam, kjer družina teh izkušenj nima, je trdo delo.

Zato je tako pomembno, da ima socialna delavka znanje o družini, ki ga vnaša v dialog in sodelovanje. Sem sodi vednost o različnih družinskih oblikah oziroma o značilnostih sodobnih družin, poznavanje zakonodaje in institucij in poznavanje psihologije družine.

Podporo pri svojem konceptu socialnega dela z družinami najdem pri Helen Matter, ki v

knjigi *Sozialarbeit mit Familien* (1999) govori o pomagajočem odnosu (*helfende Beziehung*), ki ga mora socialna delavka vzpostaviti, da bi lahko razvila delovno zaveznitvo (*Arbeitsbündnis*) z družino in s tem učinkovito pomoč. Zanimiva je njena polemika s Hansom Goldbrunnerjem, ki v knjigi *Arbeit mit Problemfamilien* (1989) predlaga princip dvotirnosti pri delu z družinami. Goldbrunner prepoznava, da ne zadostuje, da družina od socialnega dela dobi konkretno pomoč, za katero je zaprosila. Dajanje pomoči bi bilo, tako Goldbrunner, »prvi tir« oziroma zunanja pomoč, kot pravi. A družina potrebuje pomoč tudi po »drugem tiru«, pomoč pri razreševanju notranjih konfliktnih struktur. To, čemur H. Matter nasprotuje (in se ji pridružujem), je njegova ideja, da na tem »drugem tiru« ne more delati socialni delavec, temveč terapevt. Po njem princip dvotirnosti pomeni, da z družino delata hkrati dva strokovnjaka.

Koncept socialnega dela z družino, ki ga predstavljam, v celoti nasprotuje Goldbrunnerjevemu konceptu. Socialna delavka mora delati na obeh ravneh. Popolnoma nesmiselno in nepotrebno je, da omejimo enega strokovnjaka na urejanje materialnih problemov (je to socialno delo?), naloge pomembnih sprememb pa izločimo v terapevtsko obravnavo drugemu strokovnjaku. Mogoče »nesmiselno in nepotrebno« ni zadostna formulacija. Treba bi bilo jasno povedati, da je to z vidika stroke socialnega dela nestrokovno ravnanje.

Enako stališče ima Helen Matter (1999: 23), ko pravi: »nasprotno, meni se zdi zelo smiselno, da je, če je le mogoče, ena oseba (socialna delavka ali socialni delavec) odgovorna za obe ravni dela. Ravno deprivilegirane družine s številnimi problemi doživijo materialno pomoč kot solidarnost z njihovo življenjsko situacijo in iz tega lahko zraste naklonjenost, ki je osnova za zaupanje, zaupanje pa dolgoročno pogoj za postopne spremembe vedenja za izboljšanje obvladovanja problemov.«

Koncept socialnega dela z družinami, ki ga predstavljam, je metodični koncept, ki v konceptu delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči jasno poveže eno »raven« ali »tir« soustvarjanja rešitev z drugo, s pomočjo družini, da bi odkrila in zmogla potrebne spremembe. Socialnemu delu mora ostati celosten mandat, sicer se stroka neuporabno zoži na administrativno urejanje socialnih problemov.

Pomen druge ravni jasno zastavita Constable in Lee (2004: Uvod), ki definirata socialno delo z družino kot angažiranje članov družine, da prestrukturirajo odnose skozi procese komunikacije in interakcije. Okvir ostaja socialnodelovni, gre za sodelovanje v procesu pomoči družini, a poudarek je na odnosnem delu. Takole pravita: »Pred nami so člani družine z različnimi viri moči, omejitvami, kulturami verovanja in ravnanja, potrebami in nameni. Člani družine, ne socialni delavec, potrebujejo začetek dela in soustvarjanje bolj varnih odnosnih temeljev.«

Obe ravni prepoznamo v formulaciji: »Socialni delavci asistirajo družinam pri reševanju odnosov, povezanosti in pripadnosti in pri reševanju zunanjih in notranjih problemov« (op. cit.: 2). »Zunanji« problemi zahtevajo soustvarjanje rešitev, mobilizacijo za reševanje, »notranji« problemi pa morajo biti rešeni toliko, da lahko družina sodeluje v procesu pomoči. In naprej:

Socialni delavci delajo tako znotraj kot zunaj družine. Njihovo delo presega družinsko terapijo, če jo razumemo kot intervencijo, ki ima za cilj restrukturiranje družine in torej osebne vzorce ravnanja od znotraj. Delajo z družinskimi člani, ko se spopadajo s svojo pripadnostjo in vezanostjo, ko premagujejo posebne razvojne naloge, potrebe ali strese in potrebe, strese in naloge družine same. Zunaj delajo na odnosih med družinami in socialnimi ustanovami. To so šole, zdravstveni sistem, pravosodje, sistem socialnega varstva ali delovno mesto. Delo z institucijami in družinskimi člani in na odnosu med njimi, kombinacija intervencije v družino in institucijo hkrati, vse to je koncept intervencije, ki nosi v sebi veliko moč vplivanja na življenje in razvoj ljudi. (Op. cit.: 5.)

Tako smo mojemu konceptu dveh ravni in konceptu Helen Matter o dveh tirih dodali še koncept Constable in Lee (2004), ki govorita o delu z družinami kot o delu »zunaj« in »znotraj«.

Pomembno je razumeti, da je socialno delo z družino kompleksno delo, delo, ki zajame tako proces raziskovanja rešitev kot odnose v družini in spremembe v procesu soustvarjanja rešitev. Poglejmo primer. Učenec petega razreda je močno zaostal pri delu v šoli zaradi bolezni in sam ne bo mogel dohiteti vrstnikov. Potrebuje pomoč, najprej, če je to mogoče, pomoč obeh staršev, saj mama sama ni kos novi nalogi. A oče še nikoli ni pomagal otroku, z mamo sta zapletena v

konflikte. Pomoč otroku ne more biti le navodilo, naj delata z otrokom. Projekt pomoči zahteva socialno delo z družino – drugi tir, delo znotraj, delo na drugi ravni, delo, ki bo raziskalo in podprlo spremembe, ki jih starša zmoreta, da bi stala otroku ob strani. Ena od nalog je nedvomno pridobiti nove veščine za življenje z otrokom.

Praviloma proces soustvarjanja rešitve seže iz družine ven, v skupnost, v socialne mreže družin. Učenec, o katerem govorimo, ima morda skupino prijateljev, ki mu lahko pomagajo, če jih vključimo v projekt. Umestno je vprašanje, kateri odrasli v socialni skupini staršev bi lahko podprli njihova prizadevanja. Socialna delavka mora dobro poznati institucije, ki so v skupnosti na voljo. Soustvarjanje rešitev skupaj z družino postavlja različne naloge – delo s vsemi člani, sodelovanje v sistemu, povezovanje v skupnost. Na ravni socialne mreže družine v skupnosti, v kateri živi, v socialnem delu iščemo predvsem podporo za družino, a družina potrebuje priložnost, da sodeluje v raziskovanju in sodefiniranju te podpore in nove izkušnje, nova znanja pri ravnanju z institucijami.

V socialnem delu z družinami naletimo na zelo različne problemske situacije – od revščine, brezposelnosti in socialne izključenosti do težko rešljivih problemov ob ločitvi in razvezi, od enoditeljskih družin ali reorganiziranih družin do družin, ki potrebujejo podporo zaradi kronične bolezni člana, in do homoseksualnih skupnosti.

M. Berry (1999: 203) na kratko pravi: »Dva elementa sta ključna za družine v revščini, ki nimajo ne denarnih ne socialnih ne emocionalnih virov ne informacij: podpora okolja in socialne veščine.«

V zakonu o socialnem varstvu imamo dve formulaciji, ki se neposredno vežeta s konceptom socialnega dela z družinami, čeprav ga zajemajo tudi preostale tri storitve: delo z družino na domu in delo z družino za dom.

V ameriški literaturi imajo za socialno delo v podporo in krepitev moči družine poseben izraz, ki podrobneje opredeli *home based services*. Govorijo o *family preservation practice*. »Ohranjanje družine« je ukrep, ki ima tudi časovno omejitve, je »kratek«, traja dva ali tri tedne. Takrat je treba narediti vse, dobesedno vse, kar je v tako kratkem času mogoče narediti, da družina prebrodi krizo, dobi več moči in podporo v okolju in da zmore sama naprej. Razlog za ukrep je najpogosteje ogroženost otroka; družina je v nevarnosti, da

ji ga odvzamejo. Delo poteka v družini, je intenzivno in zanj je treba postaviti jasne, uresničljive, kratkoročne cilje.

SOCIALNO DELO Z DRUŽINAMI: PRISPEVEK DRUŽINSKIH TERAPIJ

Mobilizacija družine, njene moči in virov je skupen element socialnega dela in družinske terapije, vendar je družinska terapija usmerjena zlasti v reševanje notranjih konfliktov družine in njenih članov oziroma v raziskovanje sprememb in podpore, ki jo lahko ponudi družina članu. Izhodišče je pomoč za spremembe v družinskem sistemu, medtem ko je izhodišče za socialno delo praviloma kompleksen socialni problem in v tem kontekstu raziskujemo in omogočamo spremembe v družini. Socialno delo z družino vzpostavi delovni odnos z družino v skupnosti. Izvirni delovni projekt praviloma poveže družino s podpornimi socialnimi mrežami ali institucijami pomoči, zaželeni izidi pa segajo v socialno mrežo ljudi.

Socialno delo zajame družino na njenem stičišču z okoljem, v interakciji z njim, tako da reševanje kompleksnih socialnih problemov družine praviloma pomeni spreminjanje v tej interakciji. Gre za soustvarjanje procesa reševanja z družino, a praviloma gre tudi za povezovanje družine s tistimi institucijami v družbi, ki so lahko udeležene v rešitvi.

Načini ravnanja, ki jih izberemo pri socialnem delu z družino, lahko vključujejo tudi družinsko terapijo ali druge oblike terapij, ki prispevajo k želenim izidom v procesu pomoči, vendar izvirni načrt pomoči vsebuje več: po eni strani ustvarjanje in vzdrževanje pogojev, da bo družina dobila terapevtsko pomoč, če jo potrebuje, in po drugi strani nadaljevanje dela na reševanju težav, ki jih mora ali želi rešiti. Tako lahko na primer v procesu pomoči matični družini ugotovimo željo in potrebo po družinski terapiji, ob tem pa se mora socialno delo z družino nadaljevati – rejniški sistem se mora vzdrževati, dogovorjena podpora rejnikom ali rejencu mora biti vedno znova raziskana in omogočena.

Projekt socialnega dela z družino lahko prinese odločitev, da družina potrebuje družinsko terapijo, saj bo terapija prispevala k reševanju kompleksnih družinskih problemov. A pomembno je razumeti, da socialno delo z družinami

potrebuje in uspešno uporablja elemente družinskih terapij.

Franklin in Jordan (1999) v izredno zanimivem delu *Family Practice* s podnaslovom *Brief Systems Methods for Social Work* predstavljata argumentirano izbiro kratkih družinskih terapij v socialnem delu z družinami. Kratke družinske terapije namreč ustrezajo nalogam socialnega dela z družino, usmerjenega v hitro in učinkovito reševanje problemov družin. Sama pravita, da mora socialni delavec pri delu z družinami »imeti nabor veščin iz družinske terapije, ki ustrezajo zahtevam dela« (op. cit.: 14). To lahko dopolnimo in zapišemo »socialnega dela«.

Franklin in Jordan v kontekst socialnega dela prinašata metode in tehnike kratkih družinskih terapij, da bi povečala učinkovitost pomoči. Kratke družinske terapije so izdelale odlična orodja za več razvidnosti in mobilizacijo družine, še zlasti, ker so tudi nastale za reševanje socialnih problemov oziroma za prakso socialnega dela; zgled je kratka, v rešitev usmerjena terapija Steva de Shazer in Insoo Kim Berg.

Argumenti, ki jih pri izbiri terapij navajata avtorja, so prav argumenti delovnega odnosa v socialnem delu in argumenti za vzpostavljanje izvirnega projekta pomoči za družino.

Povzemam njune argumente, da bi podkrepila svoje, in tudi zato, da bi ubesedila razlike v *ravnanju* z »naborom veščin«, ki ga prinaša moj koncept delovnega odnosa. Moj komentar bo zapisan v ležeči pisavi. Opozarjam na razliko v jeziku in v definiciji odnosa med socialnim delavcem in uporabnikom, ki je ključnega pomena. Res gre za koristen »nabor veščin«, a je pomembno, *kako* jih bomo uporabili. V kontekstu navedenega učbenika je klient *uporabnik* oziroma, točneje, *sogovornik*, proces pomoči pa se *soustvarja* v odnosu, ki uporabniku omogoča izkušnjo soustvarjanja in raziskovanja lastne kompetentnosti.

Katere so tiste veščine, ki jih potrebuje socialni delavec? Franklin in Jordan naštevata (op. cit.: 14):

- Sposobnost, da vzpostavi stik in odnos.
- Sposobnost, da jasno sporoči specifični namen srečanja z družino. *V jeziku delovnega odnosa bi to dopolnili s formulacijo: da jasno sporoči svojo definicijo namena srečanja.*
- Sposobnost, da usmeri in pouči klienta, kako lahko koristno uporabi terapijo v srečanjih, ki jih imata na voljo. *V delovnem odnosu, kjer se definicija problema in rešitve soustvarjajo, je*

»poučiti« premalo. Oba potrebujeta povratno informacijo o tem, kako je uporabnik sporočilo razumel, in uporabnikovo definicijo tega, kaj je zanj »koristna uporaba terapije«.

- Veščine, ki jih uporablja, omogočajo strokovnjaku, da so-ustvari odprto okolje, v katerem lahko klient izrazi svoja čustva, misli, vednost in soustvarja instrumentalno definicijo problema in rešitve.
- Veščine, da hitro oceni klientove probleme, moč, motivacije in pričakovanja in svoje razumevanje vedno znova raziše skupaj z uporabnikom, da bi jih skupaj lahko uporabila v procesu pomoči in sodelovanja.
- Sposobnost, da skupaj s klientom postavi določene (specifične, izmerljive) cilje pomoči, ki jih je mogoče doseči v kratkem času.
- Veščina, da intervenira hitro, oceni posledice svojih intervencij in jim prilagodi svoje ravnanje, ko je treba. *Intervencijo razumem v Lüssijevem (1991) pomenu besede: za socialnodelovno ravnanje v primerih, ko ni mogoče vzpostaviti delovnega odnosa sodelovanja, na primer pri nasilju v družini oziroma vedno, kadar gre za ogroženost.*
- Sposobnost, da konstruira ustrezne naloge in domače naloge in jih takoj naloži klientu. *Po svojem konceptu pomoči bi zapisala: Sposobnost, da skupaj z uporabnikom konstruira naloge in domače naloge in sooblikuje dogovor o tem, kako in do kdaj jih je mogoče uspešno opraviti in kako bosta preverjala uspešno delo.*
- Poslovne in marketinške sposobnosti, ki omogočajo strokovnjaku, da uspešno posluje pri dogovoru o naslednjih srečanjih in ceni dela. *(Nedvomno naloga prihodnosti za večino socialnih delavcev v Sloveniji.)*

»Nabor veščin« je umeščen v »nabor« konceptov oziroma družinskih terapij. Kriterij izbora je, da jih lahko uporabimo kot »kratke« družinske terapije in da temeljijo na sistemskem modelu dela z družinami ali jih je mogoče umestiti vanj. Vsi predstavljeni modeli prakse so usmerjeni v sedanost, ne temeljijo na patologiji, temveč izhajajo iz perspektive moči in so neposredno usmerjeni v akcijo. Torej ponujajo vse, kar potrebujemo v socialnem delu z družino.

POVEZOVANJE DRUŽIN V SKUPNOSTNE SOCIALNE MREŽE

Učinkoviti projekti pomoči družini v socialnem delu sežejo iz družine ven v skupnost. To pomeni, da načrtovanje pomoči družini praviloma ni dovolj dobro, če ne prispeva k vključenosti v socialno okolje in večji socialni moči družine. Načrtovanje pomoči za akutne stiske in težave pa zahteva socialne mreže, skupine za samopomoč in institucije, ki prispevajo svoj delež.

Povezanost družine in skupnosti po sodobnih, postmodernih konceptih socialnega dela raziskujemo že v procesu instrumentalne definicije problema in rešitev. Mobilizacija virov v posamezniku, družini, okolju mora biti usmerjena v izboljšano kvaliteto življenja. Nova kvaliteta življenja je preventiva in varovalni dejavnik. Procesi raziskovanja in soustvarjanja niso omejeni na identificiran in definiran problem in rešitve v socialnem delu z družino praviloma zahtevajo udeležnost skupnosti. Varovalni dejavniki so raziskane in dogovorjene spremembe v skupnosti.

Učinkovita pomoč družini potrebuje v skupnosti sogovornike in sodelavce pri oblikovanju izvirnega projekta pomoči. To so najprej obstoječe ustanove – šole, centri za socialno delo, društva, skupine za samopomoč, materinski domovi, varne hiše. Izredno pomembno je, da lahko v procesu pomoči v socialnem delu računamo na pomoč iz življenjskega okolja ljudi. Še več, pomembna je naravnost v soustvarjanje novih možnosti, kjer jih še ni – oblikovanje skupine staršev in otrok, ki imajo probleme v šoli, počitniške dejavnosti za otroke, ki ostajajo sami, popoldanska pomoč pri učenju dijakom, ki potrebujejo prostor in vodeno spodbudo za delo, itn.

Pomembno je troje: da so v skupnosti jedra, s katerimi se lahko povežemo v procesu pomoči družini, da je socialno delo z družino v temelju naravnano v skupnost in da imamo strokovno znanje in naravnost k soustvarjanju novih možnosti v skupnosti, če jih (še) ni.

Razmišljanje o elementih preventive v socialnem delu z družinami odkriva še drugačno pojmovanje povezovanja procesov pomoči družini s skupnostjo. Pomemben del procesa pomoči je lahko spodbuda in podpora družini oziroma posameznemu članu, da se vključi, postane del skupnosti in v dobrem uporabi vire svoje življenjske mreže. Povzemam definicijo skupnosti iz članka s pomenljivim naslovom Promoviranje skupnosti

skozi družinsko terapijo: Pomagati klientom, da razvijejo socialno mrežo pomembnih odnosov (Blow, Timm 2002). Namen članka je pokazati, kako v procesu pomoči podpremo človeka in družino, da gradi zase pomembne odnose v skupnosti. Proces bo predstavljen drugje v tem tekstu, zato navajam le definicijo skupnosti, ki je pomembna za razumevanje temeljnih postavk tega dela raziskovanja:

Skupnost je konceptualizirana kot socialna mreža pomembnih odnosov, ki jih označuje razumevanje, neponovljivost, povezanost, skupni pomeni, pripadnost, zaveza. Je socialna mreža, v kateri teče pomembna, kontinuirana interakcija. Z ljudmi, s katerimi posameznik doživi občutek skupnosti, z ljudmi, s katerimi je posameznik sam svoj. To je skupina, v kateri se čutimo pripadniki, ljubljene, varovani. Skupnost daje kontekst za podporo in opogumljanje [...] in vključuje stvari, kot so udeležnost v skupini, sodelovanje, navezanost in povezanost. (*Op. cit.*: 67–68.)

Tezo, da učinkoviti projekti pomoči družinam v socialnem delu sežejo iz družine ven v skupnost, potrjujejo raziskovalni projekti, ki so evalvirali preventivne programe dela z mladino. Značilen je preventivni projekt CSD Ljutomer »Skupaj zmoremo« (Mesec 1998). Projekt je bil namenjen učencem z hudimi učnimi težavami v šoli, ki jim starši niso mogli učinkovito pomagati. Program »Skupaj zmoremo« je nastal kot učinkovita oblika socialne pomoči družinam. V načrt so zapisali:

Temeljna ideja programa je pojmovanje systemske teorije o družini, da so učne in vedenjske težave otrok predvsem simptom disfunkcij družine kot sistema. Zato za trajno izboljšanje teh problemov ni dovolj zgolj ukvarjanje z otrokom, ampak je potrebno delovati znotraj družine. Projekt torej skozi učno pomoč na domu omogoča celovito reševanje družinske problematike.

Cilji programa so: vključenim otrokom izboljšati razvojne možnosti v družini in šoli; v družini sprožiti procese odpiranja, zmanjšati konflikte zaradi šolske neuspešnosti (znotraj in na relaciji s šolo), izboljšati razumevanje potreb otrok ter začeti premike v komunikaciji.

Predvideni dodatni učinki programa so: olajšanje eksistence izvajalcem – udeležencem javnih del v času brezposelnosti – ter jim omogočiti osebnostno rast prek pridobivanja novih informacij, znanj,

izkušenj, dela na sebi; omogočanje večje samopodpore in zadovoljstva pri delu strokovnim delavcem na CSD ter s tem njihovo strokovno in osebno rast; okrepitev razvojne tendence v CSD v smeri odprte [v skupnost] in fleksibilne organizacije, destigmatiziranje CSD, povečanje njegovega ugleda v okolju, širjenje ponudbe storitev ter vnašanje nove kvalitete v določene storitve. (*Op. cit.*: 110.)

Že v kratkem opisu projekta najdemo vse, kar potrebujemo za potrditev soustvarjanja in redefiniciranja preventive v socialnem delu z družino. Za vsakega posameznega učenca se je izvorni delovni projekt pomoči pri učnih težavah hkrati oblikoval kot projekt pomoči družini in torej kot projekt, ki je lahko učinkovit le, če se opre na vire v skupnosti, ki jih je bilo treba nekatere šele ustvariti.

Poglejmo posamezne elemente modela. Institut javnih del omogoči vsakemu učencu individualno učno pomoč na domu, ki jo izvajajo nezaposleni strokovnjaki. Socialni delavec, socialna delavka vzpostavi delovni odnos s vsako družino posebej in se dogovori o projektu pomoči. Dogovorijo se o ideji, času, kraju, konkretnih nalogah, etapnih ciljih. Pri tem je zanimivo, da se v izhodišču problem in rešitve definirajo okrog učnega neuspeha, vendar kontinuirani razgovor sčasoma seže v pogovore o družinski strukturi, družinskih problemih, možnih spremembah. Projekt omogoči tudi vključevanje drugih strokovnjakov in supervizijo za strokovne izvajalce pomoči. Izvirni delovni projekt za otroka združuje učenca, družino, šolo, posamezne učitelje, socialne delavce, strokovnjake na javnih delih v proces soustvarjanja, reflektiranja in spreminjanja. CSD povezuje projekt in koordinira sodelovanje v skupnosti.

V procesu socialnega dela z družino je bilo mogoče z družino soustvariti realno možnost pomoči in spremembe; skupaj so ustvarjali rešitve, lahko so ustvarjalno povezali pomočnike, družine, učence, šolo, učitelje, CSD. Kontinuirani pogovori, usmerjeni k ubesedenim možnim dobrim izidom, so staršem in učencem omogočili izkušnjo kompetentnosti in resnično izkušnjo uspeha, učinkovitosti. Model je priskrbel varen prostor za odkrivanje novih oblik vedenja. Projekt je podprl starše v razvidni komunikaciji, njihova odprtost k centru pa je povečala učinkovitost dela centra.

V predstavljenem modelu socialnega dela z družino so zajeti vsi elementi prakse, ki temelji

na perspektivi moči: izviren delovni projekt pomoči v delovnem odnosu z družino, pogoji za soustvarjanje v sodelovanju, socialna mreža podpore in komplementarni servisi, ki so zagotovili spremembe.

Pomoč učno neuspešnemu otroku so od prvega trenutka definirali kot svojevrstno preventivo. Otroku, ki se nauči, kako se bo učinkovito učil, je manj ranljiv. Izkušnje pomoči in sodelovanja v lastni družini in sodelovanje s pomembnimi odraslimi so izredno pomemben varovalni vložek. In končno, tu so viri iz skupnosti in v njej: projekt pomoči, CSD, javna dela, povezovanje ustanov in posameznikov v izvirne delovne projekte, možnost supervizije itn.

Soustvarjanje pomoči družini v skupnosti je v skladu z Lüssijevimi (1991) načeli sistemskega socialnega dela, zlasti s tako imenovanim socialno-ekološkim načelom. Načelo govori o tem, da socialna delavka, socialni delavec najprej aktivira, mobilizira naravne socialne mreže uporabnika. To so družina, prijateljske skupine, delovni tovariši, sosede, skupine, ki jim pripada. Uporabniku, ki nima nosilne mreže za svoje življenje, jo pomaga oblikovati v naravnem socialnem kontekstu. Kot smo zapisali, moramo v procesu pomoči pomagati družini, da uporabi, okrepi, vzdržuje socialne mreže, ki lahko podprejo prizadevanja pri reševanju težav.

SKLEP

Socialno delo z družinami je posebno področje socialnega dela, za katero smo v Sloveniji razvili posebne, socialnodelovne oblike pomoči, način dela, ki vzpostavlja pomoč družini na poseben socialnodelovni način. V izhodišču je sprejemanje pluralnosti družinskih oblik; v socialnem delu odstopamo od vprašanja, katera je »dobra«, »zdrava« oblika družine. Z družino raziskujemo, kako živijo, kaj potrebujejo, kakšne so posameznikove in družinske definicije družine. Znanje za ravnanje, ki ga potrebujemo, je znanje o tem, kaj potrebuje človek in kaj družina, da bi bilo dobro in smiselno živeti v njej. V socialnem delu smo tudi redefinirali pomoč; dosledno govorimo o soustvarjanju rešitev. V socialnem delu z družinami zdaj potrebujemo skrbno strokovno delo, reflektiranje in raziskovanje, da bi se razvoj nadaljeval.

VIRI

- BLOW, A. J., TIMM, T. M. (2002), Promoting Community Through Family Therapy: Helping Clients Develop a Network of Significant Social Relationships. *Journal of Systemic Therapies*, 21, 2: 67-90.
- CONSTABLE, R., LEE D. B. (2004), *Social Work with Families: Content and Process*. Chicago: Lyceum.
- BERRY, M. (1999), Family Preservation Practice. V: FRANKLIN, C., JORDAN, C. (1999), *Family Practice: Brief Systems Methods for Social Work*. Pacific Grove: Brooks/Cole (200-224).
- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G. (1998), *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- (2005), Teaching Concepts of Help in Social Work: The Working Relationship. *European Journal of Social Work*, 8, 3: 335-343.
- FRANKLIN, C., JORDAN, C. (1999), *Family Practice: Brief Systems Methods for Social Work*. Pacific Grove: Brooks/Cole.
- GOLDBRUNNER, H. (1989), *Arbeit mit Problemfamilien*. Mainz: Mathias - Grunewald.
- LÜSSI, P. (1991), *Systemische Sozialarbeit*. Bern: Paul Haupt.
- MATTER, H. (1999), *Sozialarbeit mit Familien*. Bern: Paul Haupt.
- MESEC, B., et al. (1998), *Evalvacija preventivnih programov centrov za socialno delo*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- MEŠL, N. (2005), Zgodovina socialnega dela: Službe za pomoč družinam od leta 1945 do 1962 (primer Celja z okolico). V: V. LESKOŠEK (ur.), *Zbornik povzetkov*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (simpozij o zgodovini socialnega dela).
- O'HANLON, W. H. (1993), Possibility Therapy: From iatrogenic Injury to estrogenic Healing. V: S. GILLIGAN, R. PRICE (ur.), *Therapeutic Conversations*. New York: Norton.
- SATIR, V. (1995), *Družina za naš čas*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- VODOPIVEC, K. (1959), *Priročnik iz metodike socialnega dela*. Ljubljana: Višja šola za socialno delo.